

Zahid Birîfkanî

- Sal 1967 li bajêrê Dihûkê li Kurdistana Başûr hatiye ser dunyayê.
- Xwendina seretayî û navincî li bajêrê Dihûkê tamam kirye.
- Li Zankoya Mûsilê di beşê kîmîyayê da xwendîye.

Berhemên ku heta naha dayîne çapê:

- ”Laleşîn”, ”Dîwana Şêx Memdû’hê Birîfkanî”, beşa yekê, çapxana APEC, Stockholm / Swêd, 1997.
- ”Dîdarê yar”, ”Dîwana Şêx Şemseddînê Qutbê Exlatî yê Birîfkanî”, weşanên ”Roja Nû”, Stockholm / Swêd, 2001.
- ”Zibanê kurdî”, ”Dîwana Şêx Nûreddînê Birîfkanî”, weşanên ”Roja Nû”, Stockholm / Swêd, 2001.
- ”Exlatî”, ”Dîwana Şêx Memdû’hê Birîfkanî, beşa duwê, weşanên ”Roja Nû”, Stockholm / Swed, 2001.
- ”El’heqîqe wel beyan fî tercûmet sadat Birîfkan”. Nûser: Şêx Memdû’hê Birîfkanî” (sal 1961), Zahid Birîfkanî berhev û amadekirye.

SPASÎ: Spas ji bo Roja Nû ku bi çapkirin û belavkirina berhemên edebiyata kurdî ya klasik û ya nû radibe, ji bo cara yekê ku çapa vî berhemî kirî û gihandîye destê xwendevan ez ji dil spasîyê dikim. Ev karê pê radibe cihê şanzîyê ye û xizmeta çanda me ya kurdî dike.

Dîdarê Yar

Dîwana
Şêx Şemseddînê Qutbê
Exlatî yê Birîfkanî
(997 - 1085 hicrî) (1588 - 1674 zayînî)

Ji komkirin û destnivîsa
Şêx Memdu'hê Birîfkanî
di navbera 1940 - 1966 zayînî

Zahid Şêx Memdu'hê Birîfkanî
berhev û amadekirye bo çapê

Weşanên Roja Nû

Weşanên Roja Nû: 53

Adress Gustavslundsv. 168 A, 1 tr.
167 51 Bromma / Sweden

E-post: roja_nu@kurdistan.nu
Malper: www.kurdistan.nu

Şêx Şemseddînê Qutbê Exlatî yê Birîfkanî
”Dîdarê Yar”
(ÇAPA YEKÊ)

Berhev û amadekirin: **Zahid Birîfkanî.**

Wêneyê berg: Arif Sevinç

© Weşanên Roja Nû & Zahid Birîfkanî

ISBN: 91 762 056 x

Stockholm 2001

Naverok

-Pêşgotina Zahid Birîfkanî.....	9
-Pêşgotina Şêx Memdu'hê Birîfkanî.....	12
-Pêşgotina Şêx Nûreddînê Birîfkanî (di navbera 1230-1238ê hicrî nivêsiye).....	14
-Binereha Şêx Şemseddînê Exlatî yê Birîfkanî.....	17
-Jîyannameya Şêx Şemseddînê Exlatî yê Birîfkanî...	21
-Şêx 'Huseynê Exlatî.....	27

Helbest:

'Herf el elîf (pîta A)

-Mest û xerabim.....	35
Şer'ha helbestê Şêx Nûreddînê Birîfkanî (1230- 1238ê hicrî) nivêsiye, di beşa 'erebî da ye.	

'Herf el tai (pîta T)

-Dîdarê yar.....	39
------------------	----

'Herf el rai (pîta R)

-Rimûzê cawîdanî.....	42
-Manendêşêr.....	46

'Herf el qaf (pîta Q)

-Derdê 'îşq.....	47
Şer'ha helbestê Şêx Nûreddînê Birîfkanî (1230- 1238ê hicrî) nivêsiye, di beşê 'erebî da ye.	

'Herf el mîm (pîta M)

-Hicranê 'Hebîbê.....	50
-----------------------	----

-Çelebî.....	52
-Wey ku bibêm, wey ku nebêm.....	55
-'Xemê 'îşqê.....	57

'Herf el nûn (pîta N)

-Şemdîn.....	58
-Fîraq.....	62

'Herf el waw (pîta W)

-Tenenaha yaho.....	65
Şer'ha helbestê Şêx Nûreddînê Birîfkanî (1230-1238ê hicrî) nivêsiye, di beşê 'erebî da ye.	

-Kûngir.....	69
Şer'ha helbestê Şêx Nûreddînê Birîfkanî (1230-1238ê hicrî) nivêsiye, di beşê 'erebî da ye.	

'Herf el yai (pîta Y)

-Bûlbilî.....	
-Mişk.....	70
-Tenim tinê weten tenê.....	73
Şer'ha helbestê Şêx Nûreddînê Birîfkanî (1230-1238ê hicrî) nivêsiye, di beşê 'erebî da ye.	75

*Pêncmalkîyên Şêx Nûreddînê Birîfkanî li ser
 helbestên Şêx Şemseddînê Exlatî yê Birîfkanî:*

-1. Li ser helbesta bi navê (Dîdarê Yar).....	
-2. Li ser helbesta bi navê (Fîraq).....	76

*Şer'ha helbestên Şêx Şemseddînê Exlatî yê Birîfkanî
 di beşa erebî da ye.*

Dawîya dîwanê.....	80
--------------------	----

Pêşgotin

Piştî xebateka berdewam ji bo bidestêxistina berhemê zanayê ji Xwedê tirs **Şêx Şemseddînê Qu'tbê Exlatî yê Birîfkanî**, yê ku li navbera çerxê 15 û 16ê da jîyay, bi vê çendê gehîştîme miraza xwe, da ku vê dîyarîyê pêşkêşî xwendevanên kurd bikem.

Hejî gotinê ye, ku ev dîwane hatîye nivêsin bi destxetê Xwedêjêrazî bavê min - Şêx Memdu'hê Birîfkanî, yê ku xudan çendîn berheman bûye, ji wan dîwaneka helbestan ji du beşan pêk tê. Min li vê dawîyê piştî we'xerkirina wî bi 24 salan, çap kirîne. Şêx Memdu'hî bizava komkirin û nivêsinê vî berhemî ji sala 1940ê z. destpê kirîye û li sala 1966ê z. bi dawî kirîye. Wekû cenabê wî bi xwe dîyar kirî, û di pêşgotina vê dîwanê da, ya ku bi zimanê erebî nivêsi, weha gotîye:

-Eve komelek e ji helbestên qu'tbê zanayê cîhanê **Seyid Şêx Şemseddînê Qu'tbê Exlatî yê Birîfkanî** (Qeddese sirrahu...).

Bi zimanê kurdî min li vêrê darêjtîye û kom kirîye, dibe ku hindike li himber dîwana wî ya mezin. Yê ku ji Exlatê barkirî, berew gundê Birîfkan çûyî li dûmahîya naverasta yekê, ji seda êkê, ji hizara duyê hicrî. Di sala 997ê h. hatîye ser dunyayê û di sala 1085ê h. li Birîfkan çûye ber dilovanî-

ya Xwedê û li wir hatîye veşartin, gorê wî yê pîroz nasyare, tête seredankirin, di mezargehê gundî da ye li hember da- rekê. Xwedê jê razî bit.

Gundê Birîfkan dikeve nav çîyayên navça Behdînan yên piştî ('Eyn Sifnê) Şêxan.

Dema mirov helbestên Xwedê jê razî Şêx Şemseddînê Exlatî bisengînît ji layê mukumîya hizr û bîra tête ber çav ku çend helbestvanekê rehwan û jîr bûye di vehînana karê xwe da, ji layê avakirina peyvan ku li ser be'hrên 'Erozî çûye û bi taybet be'hrên kamil di gel parêstina taybetmendîya helbesta klasîkîya kurdî. Û ji layê tex û çînên zimanî ve dewlemend e, ji 'ilmê felek û lahût û felsefeyeka berfireh tête ber çav û metirsîya Xwedayê Mezin û tinêbûna wî di helbestên Tesewîfê da pir in. Ji layê xûşewîstîyê û evîndarîyê ve dastanên xurt û ramanên belav di 'îşq û evînîyê da dîyar dibin, serbarî hestên netewayetî mîna zanayekê kurd rêvîngê evîna welatê xwe ye.

Ji bilî van helbestên Şêx Şemseddînê Exlatî yê Birîfkanî yên ku bi zimanê kurdî di nav vê dîwanê da me çap kirin, ev beşek e ji dîwana wî ya mezin ya ku bi hemî pîtên Ebcedî pêk tê û her pîtek jî nêzîkî deh heta panzdeh helbestan e. Şêx Nûreddînê Birîfkanî ev ronkirine di destxetekê da nivêstîye, herweha şer'hek berfireh bi zimanê erebî li ser beşek ji van helbestan kirîye, me di dawîya vê dîwanê da çap kir.

Ji bilî vê hindê Şêx Şemseddînê Exlatî dîwaneka mezin ya helbestan bi zimanê 'erebî jî heye, herwiha gelek pirtûk û berhem nivêstîne, cihê daxê ye, ku gelek ji wana pîç û palaçe bûyîne û çî ji van berheman heta vê serdemê nehatine çapkirin.

Hejî gotinê ye, ku Xwedê jê razî Şêx Memdu'hê Birîfkanî helbestên bapîrê xwe Şêx Şemseddînê Exlatî li gor pîtên Ebcedî rêzkiribûn, me li hember wê destnivîsê bi kurdîya îro li ber nivêstîye. Di gel parêztina dengên kû di zimanê 'erebî da

bi kar anîn, me wek xwe hiştin. Ev berhemê hêja bi harîkarî û xebata çendîn mamostayên pispor di zimanên kurdî û farisî da hatiye lêkolînkirin, herwiha şirovekirina peyvên giran wek ferhengekê me jêra çêkirîye.

Ji bilî jînenîgara Şêx Şemseddînê Exlatî, ya ku piştî vê pêşgotinê dihêt, me hewl daye ku vê binemalê pitir binaskirin bideyîn, jîyannameya bapîrê şeşê yê Şêx Şemseddînê Exlatî, ew jî gorbehişt Şêx 'Huseynê Exlatî ye, (yê ku sal 1405ê z. li Misirê koç kirî) çap kirîye, ji bo dîyarkirina binerehên vê binemalê û girîngîya wê, da ku bibîte xizmetek ji bo dîroka çanda meya kurdî. Piştî ku helbestên Şêx Şemseddînê Exlatî bi dawî tên, me orîcînalê vê destxetê ya ku Şêx Memdu'hî bi xwe nivêsi, bi her wî awayî dîsan di nav vê dîwanê da dubare çap kirîye û danaye ber çavên xwendevanên hêja û pişt ra şecereyên vê binemalê yên ku Şêx Memdu'hî berhev kiribûn ji bû parêstina binyata binemala Birîfkan. Hîvîdar im heta radeyekê şîya bim xizmetekê bigêhênime rewşenbîrîyê û çanda meya kurdî.

Zahid Şêx Memdu'hê Birîfkanî
Kurdistan, 2000

Pêşgotina Şêx Memdû'hê Birîfkanî(*) (*Bi zimanê 'erebî*)

Bismîllah el-Re'hman el-Re'hîm

Hazîhî mecmû'e mîn kelam Qu'tb el-'arifîn el-se-yid el-Şeyx Şemseddîn el-Qu'tb el-Exla'tî billû'xetî el-Kurdîye. 'Herrertû hûna ma î't'ele'itû 'eleyhî we-în kane qelîlen bîmucib dîwanîhî. El-lezî hacere mîn Exla't îla qeryet Birîfkan axir el-ni'sif el-ewwel mîn el-mae el-ûla mîn el-elf el-sanî lîlhîcre, ellezî kane wîladetûhû fî senet 997 lîlhîcre wel mutewaffî fî se-net 1085 lîlhîcre bî Birîfkan wedûfîne bîha we qeb-rûhû me'irûf yûzar bîl meqbere 'înde şecere, (E'lla-hûmme ixfîr lehû welena).

Ena el-'heqîr el-feqîr xadim sucaddet el-muellif we mu'herrir hazîhî el-nusxe el-se-yid Memdu'h îbin el-se-yid Mu'hsin îbin el-se-yid 'Ebdûlcebar îbin el-se-yid 'Ebdûlqehar îbin el-se-yid 'Ebdullah îbin el-se-yid 'Ebdûlcebar îbin el-se-yid Nûreddîn îbin el-se-yid Ebû Bekir îbin el-se-yid Zeynûl'abidîn îbin el-se-yid

el-Şeyx Şemseddîn el-Qu'tb el-Xelawatî el-Birîfkanî el-Meşhûr bîced sadat Birîfkan cemî'en wellezî lehû dîwanûn 'ecîb bîllûxetîl Kurdîye welakîn lem yeqe'i fî yedîna 'xeyr cûzûi qelîl mînha, (re'zîye'llahû 'enhûm cemî'en), we înaşae'llah sewfe nektûbûha 'he-seb 'hurûf el hîcai fî hazel kîtab me'e baqî nesebîhî îla en yatte'sîle bîcedîhî el-'Huseyn şehîd Kerbelai (re'zîe'llahû 'enhû we'enhûm amîn).

'Herrertû haza el-dîwan fî senet 1940 îfrencî, wel Şeyx Şemseddîn el-Qu'tb el-Xelawatî el-Birîfkanî hûwe îbin el-seyid 'Ebdûlkerîm îbin el-seyid Mûsa îbin el-seyid Suleyman îbin el-seyid 'Ebdûl'xenî îbin el-seyid Îs'haq îbin el-seyid Babaman'sûr îbin el-seyid el-Şeyx 'Huseyn el-Exla'tî el-Meşhûr el-Mûte-weffî bî-Misir senete 808 hicrî îbin el-seyid Ebûl'he-sen 'Elî el-Xelewatî îbin el-seyid 'Hacî Nî'zameddîn îbin el-seyid E'hmed el-Exlatî îbin el-Şeyx Zey-nûl'abidîn 'Elî el-Zûrdanî el-Muwa'hid el-Xorasanî el-seyid el-emîr el-Meşhûr bî ('Elî el-Hemedanî(**) ced sadat Exla't (qeddese sîrrahû el-'Ezîz).

(*) *Ev pêşgotina Şêx Memdû'hê Birîfkanî di orîjînalê vê destxetê da bi zimanê 'erebî nivêsiye. Lewra me wek xwe hişt.*

(**) *Şêx Memdu'hê Birîfkanî di perawêzeka vê rûpelê da li jor navê ('Elî el-Hemedanî) nivêsiye ('Elî el-Zûrdanî) jî.*

Pêşgotina

Şêx Nûreddînê Birîfkanî

di navbera sal (1230 - 1238 hicrî) di destxetekê
da nivêsiye

Bîsmîllah el-Re'hman el-Re'hîm

E'elemû eyûhe el-ex el-'hemîn enne ceddîyel-ra-
bi'i kane 'e'zîm el-keramat kesîr el-mucahedat la-
zim el-si'xûr welkuhûf mûdde medîde 'hetta 'sare
'xewse weqtîhî wellehû dîwanûn 'tewîl billîsan el-
kurdî, weînî urîd en e'ze'e şeyien mîn dîwanîhî fî kî-
tabî haza lîya'ude 'eleyna bereketûhû feeqûlû mu-
xemmîsen bîsmîllah el-Re'hman el-Re'hîm:

E'llah çi fena bû li me her leyl û neharan
Mustesqîyê 'işqê te li ber roj û nizaran
Terkim dikirin cumleyê 'sa'hib dil û yaran
Evro weyim ez jêkve nenasim ker û baran
Ferqê nakirim ez nûnkê jêkve gul û xaran(*)

E'elemû ennel ced el-Şeyx Şemdîn (**) (qeddese sîrrehû) kane hûwe el-ced el-rabi'i, feînnî weled el-seyid 'Ebdulcebbar wehwe weled el-Şeyx Nûreddîn we ebûhû el-seyid Ebû Bekir we ebûhû el seyid Zeynûl'abidîn we ebûhû el-Qu'tb el-Mezkûr (qeddese sîrrehû) welehû dîwanûn 'tewîl fî e'hwalîhî wefî bîdayatîhî îz hûwe qed lazeme el-Cîbal muddet sinîn kesîre weînnî qed reeytûhû mîraren kesîren we'eleyhî xele'i el-Qu'tbîye we erade en yûlbîsenî bîşer't en ûrafîqehû fîl'uzle felem ûrafîqhû weqed zekertû tamam el-Rûiya we ma yete'elleq bîha fî kîtabî (**İbraz deqaîq el-'Heqaîq**) welîebtedî'e fî enehû teqed'tabe fe înehû mîn sûlalet el-'Huseyn el-Seb't (ra'zîye e'lahû 'enhû) welena ecdad meşhûrûn fî 'teraf el-Rom bîqa'sebet (**Xela't**) kekîtab weşteheret bî (**Exla't**) we e'ilemû enne el-ced el-mezkûr qed zeke-re mîn şe'te'hatîhî ma û'îya 'ulemai el-'e'sir fî teiwîlîha we ena eşre'hû leke be'i'zen mînha 'ela sebîl el-ixtî'sar def'en lîlîmlal welîenne kelam el-qewim kul-lehû yencer îleyhî felew îsterseltû lee'htacû îla fera'xîn tamam me'e înnî mûbtelî bîrşad el-nas fî haza el-zemen el-muzmin ey qelîl el-îstî'idad wel 'eewan.

Feeqûlû enne el-şeyx el-qu'tb ceddîye el-şeyx Şemdîn qed-ellefe dîwanehû fî kullîn mîn 'hirûf el-hîcai 'ela wîfq el-dewawîn el-meşhûre filtertîb welehû fî kullî be'hrîn mîn bî'har el-şî'ir ekser mîn 'eşaret el'xaz lakînnî îza şere'htû be'i'zen mîn

mu'xelefatîhî yetebeyyen lekel'hîml îñ kunte
 mîmmen lehû zewq fî kelam el-qewim bîen selekte
 fî el-'tarîq mûdde weîlla feqed la yezîdûke el-te'twîl
 fî el-şer'h îla el-melel.

Ev pêşgotina Şêx Nûreddînê Birîfkanî ya ku bi zimanê
 erebî ye, li pêşîya şer'ha helbestên Şêx Şemseddînê Exlatî yê
 Birîfkanî nivêsiye. Me di dawîya vê dîwanê da çap kirîye.

*(*) Berdewamîya vê pêncmalikîya Şêx Nûreddînê
 Birîfkanî li ser helbesta bapîrê xweyê çarê Şêx Şemseddînê
 Exlatî yê Birîfkanî l' dawîya helbestên Şêx Şemseddînê me bi
 giştî çap kirîye.*

*(**) El-Şeyx Şemdîn: mebesta wî Şêx Şemseddînê Exlatî
 yê Birîfkanî ye.*

Binereha
Şêx Şemseddînê Qu'tbê Exlatî yê
Birîfkanî
(1588 - 1674 zayîni)

Zanayê sofî yê bi nav û deng Şêx Şemseddînê Qutbê Xelewatî yê Exlatî yê Birîfkanî ew e, yê ku li sal 997ê hicrî-1588 zayîni li Exlatê hatîye ser dunyayê û li sal 1085ê hicrî-1674ê zayîni li Birîfkan kûç kirî. Şêx Şemseddîn kurê 'Ebdulkerîmê Exlatî, kurê Mûsayê Exlatî, kurê Silêmanê Exlatî, kurê 'Ebdul'xenîyê Exlatî, kurê Îs'haqê Exlatî, kurê Babaman'sûrê Exlatî, kurê (Kemal el-Mülle wel dîn) Şêx 'Huseynê Exlatî ye, yê ku sal 808ê hicrî (1405ê zayîni) li Misirê kûç kirî, yê ku navdar e di nav 'Ecem û 'Ereb û Kurdan da, di wê sala Têymûr Leng kûç kirî, ew çûye ber dilovanîya Xwedê. Kurê Ebûl'hesen 'Elî yê Xelewatî yê Exlatî ye(1), yê ku li sal 781 hicrî kûç kirî, kurê 'Hacî Nîzameddînê Exlatî kurê E'hmedê Exlatî(2), kurê Zeynûl'abidîn 'Elîyê Zûrdanî yê Muwa'hidê Xorasanî(3) yê Bozincî(4) yan (Bozincirdî) yê Hemedanî ye, ku li sal 685ê hicrî kûç kirî, kurê 'Sali'hê Hemedanî, kurê Yûsifê Hemedanî, kurê Selîm (Ebû Mûslim el-'Iraqî el-Hemedanî), kurê Yûsifê Hemedanî (Eba Ye'iqûb, yê ku sal 535h. kûç kirî)(5), kurê Eyûbî, kurê Mu'hemmed Yûsif yê navdar bi ('Sedreddîn), kurê Celaleddîn 'Huseyn, kurê

Zeynûl'abidîn (Ebûl-Mueyyed 'Elî Şu'eyb), yê ku (Bi Zuhre yan Bohre) navdar e. Kurê **Ce'ifer** (Ebûl-'Heres), kurê **Mu'hemmed** (Ebû Ce'ifer el-Re'zewî), kurê **Me'hmûdî** (Ebû Mu'hemmed el-Re'zewî), kurê **E'hmedî** (el-Teqî el-Re'zewî), kurê **'Ebdûllayî** (el-Mûntexeb el-Re'zewî), kurê **'Elîyê** (el-Muntexeb el-Mûnteqî el-Mûxtar wel îmam el-neqîb bî Be'xdad), kurê **Îmam Ce'iferî** (el-Zekî el-Mû'seddeq, sal 272h. kûç kirî), kurê **îmam 'Elîyê Hadî** (el-'Eskerî, sal 254h. kûç kirî), kurê **îmam Mu'hemmed Cewadî** (sal 220h. kûç kirî), kurê **'Elîyê Riza** (sal 203h. kûç kirî), kurê **îmam Mûsa Binka'zim** (el-îmam Mûsa el-Ka'zim, sal 183h. kûç kirî), kurê **îmam Ce'iferî** (el-'Sadiq, sal 148h. kûç kirî), kurê **îmam Mu'hemmed Baqirî** (sal 114h. kûç kirî), kurê **îmam Zeynûl'abidîn 'Elîyê Sûccad** (el-Sûccad, sal 38h. ji dayîk bûye û sal 95h. kûç kirî), kurê **îmam 'Huseyn** (Ra'zîye'llahû 'enhû el-Şehîd, sal 61h. kûç kirî), kurê (**Fa'tîmet el-Zehrai el-Betûl**, sal 11h. kûç kirî), bîntî **Mu'hemmed** 'se'llû'llahû 'elleyhî wesellem, sal 10 hicrî çûye ber dilûvaniya Xwedê).

Perawêz:

(1). **Ebûl'hesen 'Elî**: li ser gotina seyda 'Ebdûlkerîmê Mûderris di pirtûka xweya bi navê ("Binemaley zanyaran", rûpela 432) navê Ebûl'hesenî bi vî awayî nivêsiye: Seyid û îmam û şêxê Mûrşid Şeyxûlîslam 'Elî, yê ku sala 915a hicrî kûç kirî, ev salmirina ku 'Ebdûlkerîmê Muderris nivêsi, şaş e û ya durust (Ebûl'hesen 'Elîyê Xelewatî ku rêça wî ya olî bû, yê Exlatî ye, sal 781 hicrî kûç kirî). Wek Şêx Memdu'hî

nivêsi û dibêje ew li serdema şahê Neqşebendanî jîyaye û ev şahê sal 719 hicrî ji dayîk bûye û sal 791 hicrî kûç kirîye). Û li cihek din seyda 'Ebdûlkerîmê Mûderrîs be'hsa secereya binemala Şêx Nûreddînê Birîfkanî weha gotîye. Ev şecere û neseb li ber pirtûka bi navê (**Îrşad el-Salikîn fî 'terîq el-'Ari-fîn**), ku yek ji bapîrên vê binemala Birîfkan, ew pirtûk nivêsiye û tê da navên endamên vê binemalê bi giştî be'hs li ser kirîye, herwiha Şêx Memdu'hê Birîfkanî ev şecera navborî di dawîya dîwana Şêx Nûreddînê Birîfkanî berhev kirîye û ev herdu dîwanên helbestan Şêx Memdu'hê Birîfkanî bi destxeta xwe di navbera sala 1940ê zayînî - 1966ê zayînî nivêsiye û li dawîya wan dîwana înfòmasyonên giring li ser vê binemalê ji dayîkbûn û koçkirina her endamê ji vê binemalê li sala 1389 hicrî di meha Mû'herrem da nivêsiye.

(2) **Seyid E'hmedê Exlatî:** yê navdare bi (bapîr û mezinê seyidên Exlatê û Birîfkanî) û yekemîn kes bû ji bajarê Hemedanê barkirîye û hatîye Exlatê li ser gotina bavê xwe seyid Zeynûl'abidîn 'Elîyê Zurdanî yê Hemedanî yê Xorasanî sala 682ê hicrî bar kirîye Exlatê ji bo belavkirina rêça xwe ya olî ('terîqa Sehrwerdî). Ev barkirine di serdema sultan Tikûdar kurê Holakûxan kurê Tolxan kurê Çengîzخانî bû piştî nemana 'Ebbasiya ji Be'xdadê û herweha Eyûbiya.

(3) **Zeynûl'abidîn 'Elîyê Zûrdanî:** ewe yê ku bi navê (seyid û mîrê mezin Şêx Zeynûl'abidîn' Elîyê Zûrdanî yê Mûwe'hidê Hemedanî yê Xorasanî) navdar e û di serdema xwe da mîrekî mezin bûye. Sal 685 hicrî çûye ber dilovaniya Xwedê.

(4) **Bozincê:** gundeke ji gundên Hemedanê li Îranê û dibên (**Bozincirdî**).

(5) **Yûsifê Hemedanî (eba Ye'iqûb)**: yê navdar e bi babê Ye'iqûbî li sal (440 yan 441 hicrî) li Bozincê (fî rebî'i el-ewwel), li Bîyamîn ku dikeve di navbera (Herat û Ne'îşûr), hatiye ser dunyayê û li sal (535 hicrî) piştî kû 95 salan jîyay, çûye ber dilovanîya Xwedê û li (Merv), kû bajêreke li Xorasanê, hatiye veşartin. Li ser gotina seyda Dr. 'Huseynê Xelîqî ji minra be'hs kir, ku gorê wî li Merv nasyare û bi xwe dîtye.

Jîyannameya Şêx Şemseddînê (El-Qu'tb) yê Exlatî yê Birîfkanî (997 - 1085 hicrî) (1588 - 1674 zayînî)

Şêx Şemseddînê Exlatî yê Birîfkanî di sala 997 hicrî - 1588 zayînî li bajêrê Exlat yê ser bi Bidlîsê li Kurdistana Bakûr ji binemalek rewşenbîr û navdar hatiye ser dunyayê, ew bi koka xwe digehe Şêx 'Huseynê Exlatî yê navdar. Xwendina xweya destpêk li dibistanên Exlatê xwendîye, pişt ra wekî hemî şagirtan li gelek ciha li ser destê çend mamostayên pispore li ser xwendina xwe berdewam bûye heta ku îcazên olî û zanistî wergirtî û bûye yek ji 'alimên serkêşet zemanê xwe.

Seyid 'Ebdulkerîmê Exlatî di gel herdu kurên xwe (Şêx Şemseddînê Exlatî) û (Mu'hemmed Emîn) yê ku bi navê (Qu'tbeddîn) dihête nîyasîn, Exlat bi cih hiştin, berev eşîra Dûskî Jûrî li bakûrê Êremarêve çûn û li wir cihwar bûn.

Ev mişextbûna wan ji ber wan şeran hat, yê ku di nêvbera herdu dewletên 'Sefewî û Osmanî domdarbûn, ku nêzîkî sed salan vekêşand û pîranîya wan kinarên bakûrên be'hra Wanê û devera Exlatê kiribûn meydana şerên xwe. Êdî şêx li nêv eşîra Dûskî Jorîya cihwar bû, ya ku li jêr sêbera hakimê Hekarî (sultan 'Îmadeddînê Hekarî) yê ku 'hukmê wî heya sal 1049 hicrî - 1639 zayînî berdewam bû. Ew dever pir çiyayên mezin lê hene, ji ber hindê cihek asê bû, Şêx Ebdilkerîm li wir ma, heta ku koç kirî di gel kurê xwe yê bi nav Mehemmed Emîn, yê ku bi (Qu'tbeddîn) dihête nîyasîn û bav û kalê seyîdên Sen'anîyan e, pişt ra kurê seyid Ebdilkerîmî Şêx Şemseddînê Exlatî di gel birazayê xwe

Sen'an - kurê Mehemmed Emînî, di gel koçerbûneka eşîra Ertûşîya, (ev eşîre eşîreke koçer bû û carna koçerbûna wan li serdemê dewleta Osmanî digihêşte devera mizûrîyan li Başûrê Kurdistanê), êdî li sala 1030 hicrî, ku dike 1620 zayînî, Şêx Şemseddînê Exlatî û birazayê xwe di gel wan gihêştine Amêdîyê li devera Behdînan, ku dikefte ser rêya koçerbûna wan da. Eşîra Ertûşî li Amêdîyê rawesta ji bo silavkirinê li hakimê wê û him jî destûrxwestinê, ku mafê geryanê li devera li bin desthilata wî bide wan. Hingê hakimê Amêdîyê (**Sîdî xan**) bû. Dema Sîdî xanî Şêx Şemseddînê Exlatî dîtî û bi zanîn û oldariya wî zanî, jê xwest ku li devera Behdînan bimîne û têda rêça xwe ya sofîtî belav bike. Sîdî xanî heft gund dîyarî Şêx Şemseddînê Exlatî kirin (**Birîfkan, Gelî Riman, Bazîdkê, Bêgeh, Rikava, Aluka û Tildêbê**). Şêx Şemseddînê daxaza hakimê Amêdîyê erê kir û li gundê Birîfkan tekîya xwe damezirand û dest bi belavkirina rêça xwe ya olî kir ya ku (Xelwatî - Sehrwerdî) bû û li wir berdewam bû li ser karê Êrşadê, heta ku çûye ber dilûvaniya Xwedê sal 1674 zayînî li gundê Birîfkan û gorê wî heta niha bûye mezargehê xelqê.

Şêx Şemseddînê Exlatî pênc kurên wî hebûn:

Yê yekê (**seyid Mûsa**) bû (1023 - 1111 hicrî) bû, ew jî babkalê seyidên gelê rîman û Dergel û Bêskê û hin deverên dî ye. Şêx Şemseddînê karê rêvebirina mulkan û xizmeta mêhvanan û karûbarê navmalê dabûne desta.

Kurê duyê yê Şêx Şemseddînê Exlatî - (**seyid 'Ebdil-re'hman**) bû (1025 - 1103 hicrî). Ew jî babkalê seyidên Etrûşê û Dêre û Navkurê û hin deverên dî ye. Şêx Şemseddînê karê Êrşad û we'izê dabû desta.

Kurê sîyê yê Şêx Şemseddînê Exlatî (**seyid 'Ebdul'xenî**) bû (1027 - 1121 hicrî) ew jî babkalê seyidên Beroşkê û beşek ji seyidên Nesre ye. Karê xwendin û fêrkirin û xwendkar û zanîn û rewşenbîrîyê birêve dibir.

Kurê çarê yê Şêx Şemseddînê Exlatî (seyid Zeynûl'abid-dîn) bû (1035 - 1119 hicrî) ew jî babkalê binemala el-Nûrî û Şêstnavdîn û binemala 'Xezalî ye, di serdema xwe da qazî bû, karê pêywendî û berevanî pêkînan û çarekirina girift û xwîndariyan bi rêve dibir.

Kurê pêncê yê Şêx Şemseddînê Exlatî (seyid Mu'hyeddîn) bû (1039 - 1120 hicrî) ew jî babkalê seyidên binemala mela û seyidên 'A'sî û beşek ji Nisirê û beşek ji seyidên Birîfkan û Sernê ye. Karê pêşnivêjîyê li mizgefta Birîfka dikir.

Şêx Şemseddînê Exlatî yê Birîfkanî yekem kes bû, ku tekiya Birîfka ava kirî û dest bi belavkirina rêça olî ya (Xelwetî) kirî, ev rewş nêzîkî 200 salan li serdemê zarok û neviyên wî berdewam kir, heta ku Şêx Nûreddînê Birîfkanî diyar û xuya bû, rêça Qadirî bi serva hate zêdekirin, êdî karê îrşadê bi dest xweva girt û bû serokê binemala Birîfkan û ji hevdemên xwe pêştir bû û bûye şêxekê mezin, hemû pişt bo wî vegeran û naznavê (El-Nûrî) bûye navê hemûyan ji vê binemalê û herwiha ev binemale bi 'terîqa Qadirî navdar bûye.

Şêx Şemseddînê Exlatî zanayek û sofîyekî navdar bû û helbestvanekê jêhatî bû, wî helbest bi her sê zimanan - zimanê zikmakî yê kurdî, 'erebî û farisî, bi zimanekê rehwan û xweş helbest vehandibûn û piraniya wan li ser sofîtiyê, nis'het û şîretvaniyê bûn, ji bilî vê hindê jî gelek ji berhem û pirtûkan nivêsiîne digel diwana helbestan bi zimanê 'erebî, kû diwanek pir mezin e. Heya îro jî nehatîne çapkirin. Şêx Şemseddînê Exlatî yê Birîfkanî li her çar parçên Kurdistanê navdar bûye, di sala 1085 hicrî - 1674 zayînî li Birîfkan çûye ber dilovanîya Xwedê û gorê wî yê pîroz li nav mezargehê gundî da ye, li ber darekê û heya îro dihête seredankirin, Xwedê jê razî bit.

Mella Me'hemmed Seyid Yasîne Birîfkanî
di pirtûka xwe ya bi navê (Fu'zelai Behdînan) jêgirtiyên Behdîna, ya ku li sala 1970 nivîsî û ji layê kurê wî ve seyda Mes'ûd Mu'hemmed Se'îd Yasînî ve hatîye çapkirin, weha li ser Şêx Şemseddînê Qu'tbê Birîfkanî dibêje:

Seyid Şêx Şemseddînê Qu'tb ewe, yê ku di sala (1085 h. - 1674 z.) li gundê Birîfka çûye ber dilovanîya Xwedê û di mezargehê gundî da hatîye veşartin, ji Exlatê bar kirîye, ji bajarên rojhilat û demekê li gundê (Birîva) di navbera Gever û Colemêrgê da maye li serdema mîr 'Îmadeddînê Hekarî.

Piştira di gel hinek kurdên Ertûşî di sala (1030 h. - 1621 z.) li serdema Sîdî-Xanî ji mîrên Amêdîyê barkirîye û li gundê Birîfka û Gelîrimanê binecih bûye. Ji Şêx Şemseddînî û bermayê zuryeta vê binemalê digehne Ertûşîya û yên ku mayîn li Birîfka heta vê serdemê. Şêx Şemseddîn bapîrê seyidên Birîfka û Gelîrimanêye, herdu gundên nêzîk hev li devera Mizûrîyan.

Şêx Şemseddînî pênc kur hebûn:

Seyid Zeynel'abidîn û seyid Ebdil'xenî û seyid Mu'hyeddîn û seyid 'Ebdûlre'hman û seyid Mûsa û ew mezinê wane.

Kurê wî Zeynûl'abidîn, bapîrê binemala Birîfkan û binemala Nûrîye, û ji zuryeta wî Şêx Nûreddînê Birîfkanî ye, yê ku hatîye veşartin di nav mezarê gundê Birîfka da û heta niha ji xelkên deverê û yên biyanî dihête seredankirin. Û herwiha ji zuryeta seyid Zeynûl'abidînî, Şêx Nûrîyê Birîfkanî û birayên wî û nevî û kurên wan in, û Şêx Mu'hemmedê veşartî di mezarê ku dikeve ser rûbarê

Seyda Enwer Maî

di pirtûka xweya bi navê ("El-Ekrad fî Behdînan") "Kurd li Behdîna", ya ku di sala 1960ê zayîni li çapxana "El-Hî'san" li Mûsilê çap kirî, di rûpela 82ê da dema be'hsa Şêx Nûreddînê Birîfkanî dike, di perawêzekê da weha li ser Şêx Şemseddînê Exlatî nivêsiye:

Zanayekê mezin, helbestvanekê rehwan, sofîyekê navdare. Di navbera naverasta sedsala yanzdê hicrî li gundê Gelîriman di nav eşîra mizûrîyan jîyaye, di rêça xwe ya olî (xelwetî) bû, helbestên wî, yên ku em li ser rawestîyan, bi zimanê 'erebî bûn, û beşek biçûk jî bi zimanê kurdî bûn, me dîtî bi ciwantirîn şêwe û bela'xe û em li ser çî berhemên wî yên dî rast pê nehatin, her çende ku wî gelek pirtûk jî nivêsiye. Herwiha me zanî ku wî dîwanek taybet bi zimanê kurdî heye û destxetek ji wê li cem nevîyê wî Şêx Memdu'hê Birîfkanî maye (yek ji rewşenbîrên zanayên vî demî). Şêx Şemseddînê Exlatî sal 997 hicrî hatîye ser dunyayê û sal 1085 hicrî çûye ber dilovanîya Xwedê û di mezargehê Birîfka da hatîye veşartin û gorê wî nasyare. Ji binemalek navdare, bi maqûlî û xudanbinyat di nav kurdan da, ew bi koka xwe digehe Şêxê Mezin - Şêx 'Huseynê Exlatî, yê navdar.

Seyid Şêx 'Huseynê Exlatî(*) (808 hicrî - 1405 zayînî kûç kirî)

Bapîrê şeşê yê Şêx Şemseddînê Exlatî yê Birîfkanî ye (Ji bo bêtir naskirina binyata binemala Birîfkanîyan, me pêwîstî dît ku vê danasînê ji bû xwendevanan dîyar bikin û çap bikin)

Şêx 'Huseynê Exlatî kurê seyid Ebûl'hesen 'Elî kurê seyid 'Hac Nî'zameddîn kurê seyid E'hmed kurê seyid Zeynûl'abbiddîn 'Elî yê Zurdanî yê Muwa'hidê Xorasanî ye.

Mîr Şerefexanê Bidlîsî di pirtûka xweya "Şeref-nameyê" di beşa "Exlat" da dibêjît:

Gelek sazîyên xêrxwaz ji mizgeft û dibistan û qutabxane û dîwan û cih li Exlatê hene. Ew jî cihê ji dayîkbûna zana û maqûl û şêx û ewliyane.

Ji wana seyid 'Huseynê Exlatîye, yê şehreza di 'ilmên ('Zahir û Ba'tin) da, dipêşîya hemû zaneyên serdema xweda bû. Dîsan êkanê zemanê xwe bû di warê zanîna 'ilmê (El-Cefer), loma jî bi vê zanebûna xwe zanî ku leşkerê Cengîzxañî bi talanên mezin li Îranê û Turkistanê - Tûranê radibin û berî ku ew talan û fîtne bigehin devera Exlat, wî dundeh hi-

zar malbatên mirûv û dûst û mirîdên xwe di sala 790 hicrî ji Exlatê barkirin berev welatê Misirêve çûn û li wir man heya ku ew çûye ber dilovanîya Xwedê (sal 808 h. - 1405 z.) û gorê wîyê pîrûz liwîre, û heta îro jî taxek li Misirê heye bi navê "Taxê Exlatîya" li ser navê wane.

Seyid **Me'irûfê Exlatî** kurê seyid **E'hmed** di perawêza kû nivîsai li ser pirtûka bi navê (**Sîrr el-Esmâi wel 'Hirûf**) ji danana **Şêx 'Huseynê Exlatî** kurê seyid **Ebûl 'Hesen 'Elî** kurê **'Hac Nî'zameddîn** weha gotîye:

Seydayê min **'Huseynê Exlatî** di pirtûka xweya ku bi navê (**Zexaîr el-Esmâ**) gotîye min (Cûbe) û îcaza giştî di hemû **'hizban** û navan û pîtan ji bav û şêxê xwe seyid **'Elî yê Exlatî** wergirtîye. Wî jî îcaze ji bav û şêxê xwe **'Hac Nî'zameddînî** wergirtîye, wî jî îcaze ji bav û şêxê xwe seyid **E'hmedê Exlatî** kû ew mezin û bapîrê seyidên Exlatê û **Birîfkanê** ye, û yekemîn kes bû ji Hemedanê hatîye Exlatê di serdema sultan (**Tikûdar {E'hmed}** kurê **Hûlakû**) da, sal 682 hicrî wî jî îcaze ji bav û şêxê xwe - mîrê mezin **Şêx Zeynul'abiddîn 'Elî yê Zurdanî** yê **Muwa'hidê Xorasanî** wergirtîye. Senedeka din **Şêx 'Huseynê Exlatî** dibêjît min îcaze ji bav û seyidê xwe seyid (**Ebûl 'Hesen 'Elî** kurê seyid **Nî'zameddînî**) wergirtîye, wî jî îcaze ji **Şêx Zeynûddîn yê Xanî** wergirtîye, wî jî ji şêxê mezin **Welîyê kamil Şêx Muhemmedê Çehl yê Tinanî yê Qerexilanî** (Qeddese 'ellahû sîrrehû) wergirtîye, wî jî ji şêx û seyid û mîrê mezin **Zeynûl'abiddîn 'Elî yê Muwe'hidê Xorasanî** yê navdar bi **Zûrdanî** wergirtîye, ku sal 685 hicrî li Bûzincê çûye ber dilûvanîya Xwedê. (Bozincê gundeke ji gundên Hemedanê û dibên Bozincirdê). Wî jî 'ilm û îcaza xwe ji şêxê xwe îmam **Nûreddîn 'Ebdûlre'hman Kesrevî yê Esferainî** yê **Misrî** yê kû li sal 639 hicrî ji dayîk bûye û li 705 hicrî li Bexdadê kûç kirî wergirtîye, wî jî ji şêxê xwe îmam **Cemaleddîn E'hmed Cûzvanî** yê ku sal 669 hicrî wefat kirî, wî jî ji şêxê xwe îmam (**Re'zaddîn 'Elî yê Lalai**), yê ku li (3 meha

rebî'i el-Ewwel sal 642ê hicrî) kûç kirî. Wî jî ji şêxê xwe **îmam Necmeddîn Kubra** yê ku sal 618 hicrî çûye ber dilûvaniya Xwedê, îcaze wergirtîye, wî jî ji şêxê xwe **îmam Zûzûbahanê Biflî** yê **Misrî** yê ku li navarasta meha mu'herrem, sal 606 hicrî kûç kirî wergirtîye, wî jî ji şêxê xwe **îmam 'Ebdûlqehar** (yê **Sehrewerd**), yê ku navdar e bi (**'Zîyaeddîn**, yê kû li sal 563 hicrî kûç kirî wergirtîye, wî jî ji şêxê xwe **îmam Qazî Wecîheddîn** yê navdar bi (**'Emmewîye**) wergirtîye, wî jî ji bav û şêxê xwe **îmam Mu'hemmedî** wergirtîye, wî jî ji şêxê xwe **E'hmed** kurê **Eswedê Deynewerî** wergirtîye, wî jî ji şêxê xwe **îmam Memşadê Deynewerî** wergirtîye, wî jî ji şêxê xwe **îmam Şêx Cuneydê Be'xdadî** wergirtîye, wî jî ji şêxê xwe (**'Zîyaeddîn Sîrrî el-Seqî's**) Xwedê jê razî bît, wergirtîye, wî jî îcaze ji şêxê xwe **îmam Şêx Me'irûfê Kerxî** Xwedê jê razî wergirtîye, wî jî ji Şêxê xwe **îmam Dawûd el-'Taî**, Xwedê jê razî wergirtîye, wî jî ji şêxê xwe **'Hebîbê 'Ecemî** Xwedê jê razî, wergirtîye, wî jî ji **îmamê mezin Şêx 'Hesenê Be'srî** Xwedê jê razî, wergirtîye, wî jî ji (**Emîr el-Muiminîn**), mîrê musulmana **'Elî bin Ebî 'Talib** wergirtîye, wî jî ji (**seyid el-Murselîn Mu'hemmed el-Muxtar**) **'Se'llae'llahû 'Elayhî Wessellem** (**'Er'hîmna bîhîm ya Er'heme el-Ra'hîmîn**).

Min ji bav-kalên xwe bihîst, ku bapîrê me yê mezin (seyid **Kemal el-Mûlle Weldîn**) seyid **'Huseynê Exlatî** kurê seyid **Ebûl 'Hesen 'Elî** kurê **'Hac Nî'zameddînî**, dema ku ji **Exlata Romê** berev welatê **Misrêve** çûyî, di sala 790ê hicrî gelek ji mirov û mirîd û dostên wî, ku nêzîkî deh hezar mala bûn, ji **Exlat** û dewr û berêwê digel çûn welatê **Misrê** û cihwar bûn û li wêderê tekîyayek bi navê **Şêx 'Huseynê Exlatî**, Xwedê jê razî bît, digel taxek bi navê **Exlatîyan** ava kirin.

Di gel wan mirûvên hîcret kirîn, pismamê min bû, seyid **Mecdî** kurê seyid **'Ebdulkerîmî** kurê seyid **E'hmedî** kurê seyid **Zeynûl'abidîn 'Elî** yê **Zurdanî** kurê seyid **'Salî'hê Hemedanî** kurê seyid **Yûsîfê Hemedanî** kurê seyid **Selîm Ebû Mûs-**

